

Móra Ferenc gályarab létmetaforája

Egy 1903-as verses dedikációról

Móra Ferenc első kötete 1903-as évszámmal, de a korabeli szokások szerint fizikálisan már az előző év karácsonyán kijött a nyomdából. Valójában ajándékkötet volt: Móra munkahelye, a *Szegedi Napló* című szegedi napilap adta ki 1902. karácsonyi mellékleteként. Egy egykorú levélben elárulta azt is róla, hogy a kötetben olvasható rövidebb terjedelmű második mű, *A betlehemi csillag* mint „másik ifjúkori merénylet csak vastagság és aktualitás szempontjából van a farkához kötve”. Ennél azonban lényegesebb, amit ezután ír az *Aranyszőrűről*: „Ha van benne valami új és eredeti, az a tagadhatatlan magyarság és az egész dolog eleven könnyedsége. Sajnos, hogy a mi zsidóirodalmunkban a magyarság már újság, hanem Te ép[*p*] oly jól tudod, mint én, hogy ez így van, s bizonyosan ez csalta ki egy jócskán magyar íróból ezt a megjegyzést, hogy az utolsó 30-40 év alatt nem írtak ilyen verset. Ezt ugyan őszinte lélekkel nem írhatnám alá, hanem azért meg vagyok magammal elégedve.”¹

Móra „zsidózása” itt nem antiszemita hang, hanem modernizmuskritika. Az ő költészete a 19. században gyökerezett – és ott is maradt. Ezt a vállalt „konzervativizmust” Móra következetesen vállalta és vallotta egész költői – és csak a költői (!) – pályáján. Szóvá tette ezt Sík Sándor is, aki szerint Móra költészete „tárgyban és formában egyaránt olyan egyszerű és konzervatív, mintha a magyar lírának századeleji forradalma egyáltalán nem is lett volna”, mert „nem vett tudomást arról a sokféle új lehetőségről, amellyel a *Nyugat* néhány kitűnő költője és az új katolikus líra tette sokrétűvé és csillogóvá a magyar verset”,² és a szegedi „költőtárs”, Juhász Gyula megfogalmazta ezt Móra verseskötetéről írt kritikájában: ezek a „költő szíve vérével írt vallomások” „távol állanak mindenféle modernizmustól”, és „a magyarságuk [...] olyan magától értetődő és önkénytelen, a művészetük annyira keresetlen és mégis szuggesztív, mint a népdalé és a népballadáé, amelyek formáit leginkább műveli”.³ Móra korai vallomása viszont arról tanúskodik, hogy ez nála nem valamiféle anakronizmus volt, hanem tudatosan megélt költői identitás. Nem a szinte teljes magyar költészet előzte meg őt, hanem ő engedte el maga mellett a „moderneket”.

▼

1 Móra Ferenc *levelesládája*. Sajtó alá rend.: Madácsy László. Szeged, 1961. Tiszatáj. 42–43.

2 Sík Sándor: *Móra Ferenc, a költő*. Katolikus Szemle, 1935. jan. 27–34.

3 Juhász Gyula: *Könnyes könyv*. Móra Ferenc versei. A Munka, 1921. máj. 29. Újrak.: In: Juhász Gyula összes művei 5. Prózaíróások 1918–1922. Sajtó alá rend.: Grezsa Ferenc. Bp., 1969. Akadémiai. 402.

A Móra által „könyvészeti ritkaságnak” titulált kötet egyik példányába, a címlap verzőjára az alábbi verses dedikációt írta (betűhív olvasatban):

Ma még egy lánczra vert rabok vagyunk,
Együtt vonszoljuk ugyanazt a gályát;
Együtt álmodjuk enyhülés gyanánt
Tünékeny ifjuságunk édes álmát;
Egy asztalon szántjuk föl a papírt
Mely mindig másnak termi meg a pálmát
Ma még együtt. Holnap tán szerteüz
A vak véletlen kedve, vagy haragja,
Elszóródunk mint őszi szélben a
Legázolt tüskerózsa könnyü magja;
Kit elnyel a száraz sivó homok,
Ki fölrepül a napfényes magasba.

Fölmagasztal a sors, vagy lealáz
Együtt leszünk mi mindig, ugy-e bár?

Szeged, 903. aug. Móra Feri

Látható, hogy ez egy nem szabályos dedikáció; több is, kevesebb is annál. Nincs címezettje, ellenben rendhagyó – verses – formában részletesen és pontosan rögzít egy élethelyzetet. Ráadásul a dátumból kiolvasható az is, hogy Móra nem közvetlenül a kötet megjelenésekor, hanem bő fél évvel később adta valakinek. A bejegyzés jellege alapján kijelenthető, hogy a könyv későbbi gazdája fontos szereplő volt Móra kapcsolathálózatában, a vers szövege és keltezése alapján pedig szűkíteni lehet a lehetséges címezettek körét, s talán nagy valószínűséggel meg is állapítható, ki kapta az adott példányt.

Az életrajzi adatokból kitűnik, hogy ez az időszak meglehetősen eseménydús volt Móra életében. Magánéletében az egyik legjelentősebb állomás, hogy 1903. július 17-én született meg lánya, Móra Panka, de írói pályáján nem sokkal ezután szintén szó szerinti ünnep volt: 1903. július 28-án ünnepelte a *Szegedi Napló* fennállásának 25. évfordulóját. A vers szövege a hírlapíró létet mutatja meg, s ez arra utal, hogy a címezett ez utóbbi körben, a napilap dolgozói között kell keresni.

Móra 1902 májusától volt a *Szegedi Napló* munkatársa – korabeli cikk tudósít még arról is, hogy Bolgár Lajossal egy időben léptek be a szerkesztőségbe, s bő egy évvel később már meghatározó szerzője volt a lapnak. (Később főszerkesztője is lett.) 1903 augusztusában tehát már éve *Napló*-munkatárs, a kollektíva tagja, aki a versben már szinte nosztalgiával emlékszik vissza a kezdetekre.

A versbeli utalások a közös fiatalságra, a szerkesztőségi munkára, arra, hogy bár „ma még együtt”, de „holnap tán szerteűz / A vak véletlen kedve, vagy haragja”, és főleg a vers zárzata, a baráti ragaszkodást kifejező sorpár („Fölmagasztal a sors, vagy lealáz / Együtt leszünk mi mindig, ugy-e bár?”), valamint az aláírás személyesége (Móra Feri) azt mutatják, hogy a vers címzettje nagyon közel állt Mórához, s feltehetően Sz. Szigethy Vilmos (1877–1956) író, szerkesztő volt, Móra bizalmas jóbarátja és munkatársa.

Móra két évvel volt fiatalabb Sz. Szigethynél, de irodalmi pályájuk hozzávetőlegesen egyszerre indult: Sz. Szigethy első verseskönyve (*Nebántsvirág*) éppen ugyanakkor, 1896-ban jelent meg, mint amikor – saját állítása szerint – Móra megírta *Az aranyszőrű bárányt*. Mindketten huszonhárom éves korukban kerültek a *Szegedi Napló*hoz (1900-ban, illetve 1902-ben), hasonló érdeklődéssel és írói habitussal. A *Napló* volt a közös helyszín, a szerkesztőség, ahol együtt „gályáztak”. Sz. Szigethy „legjobb fiataalkori barátjával, Móra Ferencsel is e szerkesztőségi munka közben barátkozott össze. Hagyatékában, aligha véletlenül, Móra számos levele, följegyzése, bizalmas üzenete maradt fenn ezekből az évekből. Ezek alapján úgy tetszik, kapcsolatuk meglehetősen közvetlen és bizalmas volt: Móra valamennyi szegedi ismerőse közül leginkább öt engedte közel magához.”⁴

Sz. Szigethy, vagy köztudott írói álnevén: Bob ekkor éppen az eljegyzés (július 16.) és az esküvő közt (szeptember 29.) volt, és magánélete mellett a hivatásában is fordulópontnál: a korábbi *Szegedi Napló* szerkesztőségi munkatárs júniusban levéltárosként a város szolgálatába lépett, s bár hamar főlevéltáros lett, az újságírást nem hagyta abba, s továbbra is írt a *Napló*ba (majd később, Mórával együtt, a *Délmagyarországba*). Olyan ifjúkori barátja volt Mórának, akire minden vonatkozásában ráillik a vers. Egy közös pálya és egy ragaszkodó barátság szép dokumentuma.

És Móra megadta ennek a módját: a Nyugat Antikvárium 2014. május 9-én tartott 29. árverésén 382. számú tételként elkelt kötet arról is tanúskodik, hogy Móra nem „sima” példányként adta tovább: az eredetileg puhafedelű, sérülékeny *Aranyszőrű* időtálló, kiadói, aranyozott egészvászon kötést kapott, benne az Engel könyvkötészet címkéjével. És a kötetben még ráadásként, a verses dedikációval átellenes oldalra beragasztva Móra egy ifjúkori fényképe található, mégpedig egy egészen pontosan azonosítható forrásból: a portréfotó a *Szegedi Napló* fennállásának 25. évfordulójára 1904-ben kiadott ünnepi kiadványban jelent meg.⁵ Ez a „jubiláris emlékmű a munkatársak írásaival és arcképeivel” Mórától a *Sejtések* című hitvesi hosszúverset hozza, ennek elején látható a fiatal Móráról készült felvétel,

▼

4 Lengyel András: Sz. Szigethy Vilmos. In: Uő: „Közkatonái a tollnak...” Vázlatok Szeged sajtótörténetéhez. Szeged, 1999. Bába és Társai. 113–122.

5 *A Szegedi Napló huszonöt éve. 1878–1903*, Szeged, 1904. Engel Lajos kiad. 146. (Móra verse: 146–149.)

melynek nemcsak mérete és minősége azonos az *Aranyszőrű* fenti példányában található képpel, de – autopsziás vizsgálattal meggyőződve róla – a papír anyaga, textúrája is megegyezik vele.⁶ De hogy a kivágott arcképet ki ragasztotta a könyvbe, az ajándékozó vagy az ajándékozott, nem tudni. Mindenesetre ez a fotó is része az emlékező-emlékeztető gesztusnak.

A könyvbe írt kis vers nyitóképe („Ma még egy lánczra vert rabok vagyunk, / Együtt vonszoljuk ugyanazt a gályát”), és annak alapjául szolgáló létérzés, a gályarabság többször is fölbukkan Móra írásaiban. Fölfedezőjére és első főszerkesztőjére a *Szegedi Naplónál*, Békefi Antalra emlékező írásában róla írva, így konkrétan az újságíráshoz kapcsolódóan részletesen kibontotta a metaforát: Békefi „nem láthatott egyebet, csak mártírnyomokat: anyagi vergődést, névtelenséget, lekicsinylést, életben, halálban. Mégis nekivágott a sivatagnak s benne maradt halálos holtáig. Ott maradt, ahová rendelte a végzet: kormányosi rangban is gályarab az újság úszószigetén. [...] Odaadta neki minden tehetségét, ifjúi erejét, írói ambícióit, szíve vérével szépítgette, hogy különb legyen a többinél és sohase kérdezte, mit kap érte cserébe.”⁷

Itt persze elsődlegesen Békefiről beszélt, de magáról is szólhatott, hiszen amikor 1932-ben e sorokat írta, már maga is megélte ezt az élethelyzetet: a *Szegedi Naplónál* 1913-tól 1919-ig, a szegedi múzeumban 1917-től volt „kormányosi rangban”. Ez utóbbi viszont egy olyan sűrűsödési pont volt Móra életében, amikor többször is használta – magánleveleiben – a létmetaforát. Előbb április 17-én Fischhof Ágotának írta Szegedről Bécsbe: „Érzem már, hogy gonosz sors a gályarab és a tavasz eleje nekem különben is mindig kritikus időszakom, mióta városi háziállat lettem”,⁸ tudniillik egyrészt influenza miatt volt „bezárva” tíz napig, de igazából inkább az volt a baja, hogy „felborzolódtak az idegei”, mert tavasszal, ahogy ő írja: „az atavisztikus nomád ösztön ilyenkor mindig fölágaskodik bennem, menni szeretnék szüntelen, magánosan, cél nélkül, összevissza, mint a tavaszi szél”. (A pajzanság nyelvi kifejezése soha nem állt távol Mórától, s tudjuk, udvarolt a könyvtáros Fischhof Ágotának is.)

A gályarabság azonban tíz nappal később újabb láncsal bővült: 1917. április 27-én meghalt Tömörkény, és a múzeumigazgatói poszton Móra követte őt. Amikor május 28-án erről és az ennek következtében megsokasodott munkájáról

6 Köszönöm a könyv jelenlegi (szegedi könyv- és kéziratgyűjtő) tulajdonosának, hogy a könyvpéldányt rendelkezésemre bocsátotta.

7 Móra Ferenc: *Régi gazdám. Emlékezés Békefi Antalról. II.* Délmagyarország, 1932. nov. 13. 2.

8 Apró Ferenc: *Móra Ferenc levelei Fischhof Ágotához.* Tiszatáj, 1979. júl. 77–83.

írt Zempléni Árpádnak, újra használta a kifejezést: „Annyi gond, baj szakadt rám ezzel a váratlan napáldozattal, hogy enélkül is gályarabéhoz hasonló életem még hajszoltabb lett.”⁹

1923-ban is volt egy olyan sűrűsödési pont, amikor többször használta a metaforát. Februárban gyors egymásutánban kétszer is leírta, előbb 15-én Major Simonnak: „Nem én vagyok a hibás, hanem gályarab-életem, a melyben jaj, hány gályát kell egyszerre húznom!”,¹⁰ majd 25-én Supka Gézának: „rettentően elkínzott gályarab vagyok, akinek meg kell betegednie, hogy egyet szusszanhasson”.¹¹ Nem sokkal később, május 28-án pedig Györffy Istvánnak panaszolta levelében, hogy „az én gályarab-életem mellett még arra se volt időm”.¹² Ekkor volt túl első regényének, *A festő halálának* megjelenésén, amelynek írása külön megterhelő lehetett az összes többi elfoglaltsága mellett. Ennek szemléletes leírását adja a Majornak írott levélben: „Elég az hozzá, hogy csak most, [...] pont éjfélkor jutok hozzá, hogy ezt a pár sort megírjam, miután este 7-kor befejezvé az egész napos hivatali munkát, este 8-tól eddig megírtam a vezércikket a Szegednek, meg a Tonelli lapjának, meg egy gyerekmesét a Pesti Hírlapnak. És látjátok, ez könnyebb napom volt, mint a többi, mert most már éjfélre készen vagyok.”¹³ A kimerüléssel járó időszak voltaképpen oka maga a regény és az írás: Móra igazából írni szeretett volna, de szüksége volt a „hivatali” munkára, és minden mást csak amellet, illetve az után tudott végezni.

A szinte szó szerint legpontosabb egyezést azonban egy korai szöveghely mutatja a verssel – ráadásul maga is egy vers. Móra egy publikálatlan levelében található; a levelet Móra Kalmár Ilonának, kései nagy szerelmének írta 1932. augusztus 7. „vasárnap éjjelén”. A vers megértéséhez mindenképp szükséges a kontextusát is idézni:¹⁴

Senki se tudja a világon, csak te fogod megtudni most, hogy én akkor nemcsak azt nem szerettem, a kivel esküvőre mentem szánalomból, hanem nagyon szerettem egy lányt, a ki azóta rég meghalt s Erdélyben van eltemetve. Az ő karjaiból, a számon az ő csókjaival mentem az idegen lányhoz, a kit esküvőre kellett vezetnem s a kiről tudtam, hogy másra fogok gondolni, a mikor megölelem. S az esküvőm másnapján megírtam azt a verset, amelyik úgy végződik:

▼
9 Kóhegyi Mihály: *Móra Ferenc levelei Zempléni Árpádhoz*. Forrás, 1971. márc. 78–79.

10 *Móra Ferenc levelezéséből*. Sajtó alá rend.: Kóhegyi Mihály, Lengyel András. Kecskemét, 1979. 135.

11 Féja Endre: *Móra Ferenc levelei Supka Gézához*. Tiszatáj, 1984. febr. 59–63.

12 *Móra Ferenc levelesládája*, 176.

13 *Móra Ferenc levelezéséből*, 135.

14 MFM It 60,35/8.

*Két idegen gályarab,
Egy bilincsbe verve,
Nyomorultan űzetünk
Végtelen vizekre...*

Azóta eltelt harminc év s én még mindig megvagyok, – ma nyomorultabban, mint harminc évvel ezelőtt.

Ránézésre is szembeötlő a közvetlen kapcsolatot a két vers között – ráadásul egyben ez az időben legközelebbi metafora-előfordulás is: 1902. július 15-én írta. Nem érdemes túlmagyarázni, de a megértéséhez szükséges pár adat. Mert a négy sor, kontextusából kiragadva, bulvárértelmezésekre adhat lehetőséget – mint ahogy adott is.

Talán érdemes pár sort vesztegetni az 1902-es négy sor utóéletére. Móra életében természetesen nem jelent meg, csak halála után ötvenöt évvel lehetett először olvasni. Sokáig maga a hordozója – a Kalmár Ilonához írott levél – sem volt a nyilvánosság számára hozzáférhető, de Móra Ferenc dédunokája, Vészits Andrea látta, és fel is használta *Apapa regénye* című életrajzi regényében, amelyben keveredik a valós és fiktív, életrajz és irodalom. A négy sort prózában közölte, s melléköltött egy narratívát: „Ferkó még azt is elmesélte, hogy az esküvője másnapján írt egy verset, ami természetesen rég elveszett, de azt sosem fogja elfelejteni, hogyan végződött [...]. Kica hajlamos volt azt gondolni, hogy nem az esküvője környékén, hanem most, harminc év múltán érzi ezt Ferkó.”¹⁵ Ez, látható, valóban inkább regényesített mese, s nem forrásközlés: Ferkó – azaz Móra – nem mesélte, hanem leírta a sorokat, Kica – azaz Kalmár Ilona – pedig bizonyosan nem gondolta azt, amit a regényíró fantáziája hozzárendel; egészen pontosan szólva: természetesen egyáltalán nem tudható, mit gondolt Kalmár Ilona a levélbeli történet és a kis versidézet olvastán. Vélhetően mégis inkább elhitte, Mórának ugyanis semmi oka nem volt hazudni neki. Ezután közel negyedszázadon át maradt a könyvbe zárva, majd Nyáry Krisztián 2012. február 3-án reggel 8 óra 1 perckor a Facebookon publikált nyilvános posztjában idézte a négy sort, forrásmegjelölés nélkül, de már irodalomtörténeti faktumként: „[Móra] Már az esküvője másnapján ezt a verset írta jövőendő életükről.” A szerelmi történetet felvette a második irodalmi szerelmeskönyvébe is,¹⁶ az idézet tőle kezdett el terjedni több-kevesebb intenzitással (2019-ben és 2021-ben pl. kiugróan sokan vették át). A négy sornak azonban még mindig nem volt forrása, s mivel egy regényből származtak, a dolgok természete szerint ott akár

▼

¹⁵ Vészits Andrea: *Apapa regénye*. Bp., 1989. Szépirodalmi. 290–291.

¹⁶ Nyáry Krisztián: *Akkor lehet igazán az asszonyom, ha másé lesz. Móra Ferenc és Kalmár Ilona*. In: Uő: *Így szerettek ők 2. Újabb irodalmi szerelmeskönyv*. Bp., 2013. Corvina. 110–112.

fiktív idézet is lehetett. Mert természetesen az *Apapa regényében* sincs forráshivatkozás. Ugyanennyi erővel a versike lehetett volna Vészi Andrea írói leleménye is.

De visszatérve a tényekhez. Móra 1902. július 14-én vette feleségül Walleshausen Ilonát (1880–1953), akit 1896-ban ismert meg, amikor Ilona bátyját, Walleshausen Gyulát (1878–1943) készítette föl érettségire. Móra ekkor rendszeres vendég lett a háznál, szinte családtag. 1898-ban lettek jegyesek, de a házasságkötésre csak akkor került sor, amikor Móra már biztos állást tudhatott magának a *Szegedi Naplónál*.

Ha hihetünk Móra elbeszélésének, márpedig miért ne hinnénk, akkor nemcsak, hogy nem szerette a feleségét a házasságkötéskor, de eleve más nő ágyából érkezett az esküvőre, és ott sem a feleségére gondolt, miközben kimondta a boldogító igent.

De valójában boldog akart-e lenni Móra a házasságában, ami már indulásakor is az őszinteség teljes hiányával, szerepként indult számára? Kényszerházasság volt, de nem külső, hanem belső kényszer szülte.

Móra, aki egy elszegényedett kiskunfélegyházi szücsmester fia volt, írói pályát tervezett magának. (Ennek jele az is, hogy föladta rövid életű tanítói munkáját.) Ehhez viszont biztosítani kellett a „nyugodt” alkotás feltételeit, a biztos hátteret. Ezért elvette Walleshausen János (1847–?) borbélymester lányát. Az esküvő idején a borbély nem élt már, de özvegyen maradt felesége, Kanizsai Nagy Mária (1858–1931) tovább vitte a vállalkozást, és a kiskunfélegyházi piactéren volt jól menő, 2–3 segédet és 5–6 inast foglalkoztató üzlete. Később lakást is kiadott, és kereskedett is ezzel-azzal.

De Móra nem anyagi okok miatt vette feleségül Ilonát, sokkal inkább a társadalmi szerepnek való megfelelés vezette, és „a társadalmi emelkedés során szükségképpen hasonulni kényszerült ahhoz a szociokulturális közegehez, amelybe belekerült. Ám tehetsége s művészambíciója ellentétben állott ezzel a közeggel, a vidéki középosztályi lét megannyi bornírtságával, s így élethelyzete tartósan kollíziós élethelyzetként rögzült.” Ezért „szinte mindig alárendelte vágyait ennek a beilleszkedésnek, a polgári értelemben vett sikernek”.¹⁷ De még csak nem is egzisztenciális helyzetének emelkedése volt számára az elsődleges cél: Móra elsősorban művész akart lenni és az írásnak (s nem az újságírásnak) élni, énképe szerint költő volt, és szíve szerint mindig is költő szeretett volna lenni, „s ez a vágy, bármennyire igyekezett elfojtani, fől színre törekedett”.¹⁸ S nemcsak az utókor mondja ezt róla, egy helyütt maga is bevallotta. Egy 1927 végén megjelent irodalmi almanachban vallja magáról: „Sohase az lettem, ami lenni akartam... Pap akartam lenni és tanár lettem, tanár akartam lenni és újságíró lettem, újságíró akartam lenni és ezidőszerint

▼
17 Lengyel András: *A modern médiaszemélyiség. Az újságíró Móra*. In: *Uő: A „másik” Móra*. Szeged, 2005, Bába. 72–78.

18 Uő.

múzeumigazgató vagyok.” Majd még tömörebben összefoglalta mindezt: „Sohasem azt tettem, amit akartam.”¹⁹

Két megjegyzést érdemes itt tenni. Egyrészt a társadalmi elvárásokhoz való kényszerű igazodás nemcsak Móra-ra volt jellemző; ilyen volt Kosztolányi Dezső is, aki valódi habitusát elrejtve alkalmazkodott mindenkori közegéhez azért, hogy modern költő lehessen. Nagy valószínűséggel ezt ismerték föl egymásban, és ezért is értettek azonnal szót – személyes ismeretség nélkül is – 1922-ben, amikor Kosztolányi éppen Móra segítségét kérte egy antiszemita cikke miatti sajtóper elkerülése céljából; és Móra, bár politikailag ellentétes oldalon álltak, segített is fővárosi költőtársának.²⁰ Másrészt ugyanezen okok miatt írt még 1932-ben is (szerelmes) verseket – tehát jóval a költői pálya „valós” lehetősége után – Kalmár Ilonának, melyek közül azonban egyet sem publikált. És nem a magánéleti „lebukás” veszélye miatt. Sokkal inkább azért, mert nem volt összeegyeztethető azzal a szereppel, amit olvasói ismertek és elvártak tőle: a csevegő író és tudós régész képébe nem illett bele a „nőcsábász”.

A két metaforahasználat, mint a gályarab láncai, itt érnek össze. Móra habitusa szerint a kötött munkahely és házassági kötelék is olyan létérzet volt, amit ugyanazzal a metaforával fejezett ki.

▼
19 Móra Ferenc: [Négyszemközt önmagukkal]. In: *A Literatura almanachja 1928*. [Bp., 1927] Lantos. 30–32.

20 Vö: Lengyel András: *Az Apostol-ügy. Egy 1920. őszi Kosztolányi-cikk sorsa*. In: Uő: *A mindennapok szemüvegkészítői. Sajtótörténeti tanulmányok*. Bp. 2013, Nap Kiadó. 206–223.